

Др Зоран Тодоровић
Министарство унутрашњих послова
Републике Србије
zorantodorovic2609@gmail.com

UDK 3433/7(497.11)
343.85:343.352(497.11)
Оригинални научни рад
Примљен: 15. 10. 2014.
Одобен: 31. 12. 2014.

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРИМАЊЕ МИТА И ДАВАЊЕ МИТА – ДОКАЗИВАЊЕ *POST FESTUM*

Апстракт: Радом су представљене кривичнопроцесне одредбе важећег Законика о кривичном поступку о условима и примени посебних доказних радњи, посебно у светлу доказивања коруптивних кривичних дела. Ради се о преиспитивању могућности за примену посебних доказних радњи ради прикупљања доказа за кривична дела примања мита, члан 367 КЗ, и давања мита, члан 368 КЗ, за која се сазнало након протеча времена, односно да ли је примена тих мера оправдана и делотворна *post festum*. На примеру који је изложен у кратким цртама показано је да је уз добро планирање и тактичко вођење поступка посебних доказних радњи могуће добити употребљиве доказе о корупцији, који су кредибилни и за суд. У време када је спроведено прикупљање доказа тог типа на снази је био Законик о кривичном поступку из 2009. године, који је за те „специјалне“ доказне радње имао другачије термилошке описе од важећег Законика о кривичном поступку који је ступио на снагу 2011. године. Но циљ рада није да укаже на њихове разлике већ на њихове истоветности у приступу законском регулисању једне осетљиве тачке доказног поступка за тешка кривична дела, посебно када се за њихово извршење сазна након дужег времена.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *давање мита, подмићивање, примање мита, корупција, посебне доказне радње, тајни надзор комуникације.*

Увод

Неподељена су мишљења стручне јавности – јавнотужилачке, судске и полицијске, да откривање и доказивање кривичних дела примања и давања мита представља најтежи посао у области антикорупцијских активности државних органа. Тежини тог посла доприносе разни чиниоци. Најпре, друштвена средина ствара тешкоће у борби са корупцијом с обзиром на то да српско друштво делимично функционише на коруптивним принципима па се подмићивање често разуме као нормално и легитимно понашање и једне и друге стране: даваоца и примаоца мита. Свест о противправности посебно недостаје код такозване „ситне“ корупције која се јавља у свакодневним односима грађана и носилаца јавних овлашћења или пружаоца услуга у име и за рачун државних органа и установа, те представља културно-историјски феномен српског друштва.¹

Шта чини тешкоће код откривања и доказивања кривичних дела примања и давања мита у преткривичном поступку? Да ли је то немогућност да се правовремено дође до релевантног оперативног податка да ће доћи до подмићивања неког државног службеника, а када се до њега дође – да ли има довољно времена да се тај догађај забележи и фиксира на начин који предвиђају кривичнопроцесно право и оперативно-тактичка правила полицијске службе. Најповољнија ситуација јесте да

¹ О културним и историјским условима коруптивности у српском друштву видети: Тодоровић, З. (2014). Корупција у Србији – историјско-културолошки аспекти, *Безбедност*, бр. 1/2014.

се до податка дође на време како би јавни тужилац и полицијски службеници имали довољно времена да предвиде могуће исходе оперативне акције, као и да је темељно припреме. Међутим, најчешће се до податка долази непосредно пред извршење кривичног дела, па тужиоцу и полицији остаје мало времена да реагују на адекватан начин.² Но шта када се за кривично дело сазна након што је извршено, дакле: од стране примаоца мита поклон је захтеван или примљен, или је примљено обећање поклона или какве друге користи службеном лицу, а од стране даваоца мита поклон је понуђен, обећан или је обећана каква друга корист службеном лицу – како у таквим ситуацијама прикупити употребљиве и корисне доказе? Посебно што у таквим случајевима најчешће отпада могућност примене посебних доказних радњи за откривање и доказивање кривичних дела предвиђених чланом 162 Законика о кривичном поступку (*Службени гласник РС*, бр. 72/2011), јер се догађај већ збио или је пак дуг проток времена од подмићивања до сазнања органа гоњења за кривично дело. Ипак, да ли је ефектно користити те мере *post festum*, дакле

² Године 2009. криминалистичка полиција је дошла до сазнања да лекар-хирург тражи новац од пацијента који је на листи за операцију како би, наводно, медицинска установа набавила неопходна средства за обављање хируршке интервенције. Криминалистичка полиција је најпре оперативним путем утврдила да такви трошкови не падају на терет пацијената, него да је то уобичајен изговор лекара код тражења новца од пацијента. Од сазнања за припрему кривичног дела до критичног догађаја остало је мало времена али је са успехом спроведена процедура законите припреме за доказивање кривичног дела (извештавање тужилаштва, прибављање наредбе надлежног суда за надзор и снимање телефонских и других разговора и комуникације из члана 504е тада важећег прописа [Посебна одредба о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2009], оперативно-техничка припрема спровођења мере итд.) примања мита које је извршио хирург. Лице је правноснажно осуђено на казну затвора.

након извршеног кривичног дела. Овде се пре свега мисли на примену мере тајног надзора комуникације према члану 166 Законика о кривичном поступку, и шта би резултирало њеном применом.

Досадашња пракса је показала да је могуће применити меру тајног надзора комуникације *post festum*, са великим изгледом да се добију резултати који би били корисни у поступку доказивања кривичних дела која предвиђа члан 161 ЗКП-а, ако се пажљиво испланира њихова примена, систематично води поступак такозване „побуде“ извора информација о раније извршеном кривичном делу.³

Да би слика о таквом начину прикупљања материјалних доказа била потпунија неопходно би било извршити и неку врсту компарације сличних кривично-правних предмета и њихових исхода. Међутим, због специфичних услова под којима се ти поступци спроводе тешко је доћи до података које би требало саопштавати јавности тим путем. Уопште, извршиоци коруптивних радњи остављају мало трагова, посебно у пословној документацији која се води на основу законске обавезе, што отежава такозвану форензичку ревизију која има за циљ откривање коруптивних активности. Због тога се за тај поступак каже да је усмерен на потрагу за коруптивним симптомима, а не за доказима (Петковић, 2010: 259).

³ На овом месту биће укратко представљен један такав поступак у коме се применом мера надзора дошло до веродостојних вербалних изјава забележених у облику аудио-записа, који су јасно указивали на биће кривичних дела примања и давања мита, као и на постојање директног умишљаја њихових извршилаца.

Доказивање *post festum*: шта је на располагању тужилаштву и полицији?

Шта је на располагању органима гоњења у доказивању коруптивних кривичних дела која су већ извршена и да ли су садашња законска средства довољна и подобна да омогуће кривични прогон давно извршених кривичних дела примања и давања мита? Но, пре те анализе, најпре треба извршити класификацију коруптивних кривичних дела јер је она сада произвољна и, да будемо искрени, производ свакодневног лачког спекулисања.

Прво, корупција је као друштвена аномалија везана првенствено за злоупотребу јавнослужбеничког положаја, чиме се руководио и законодавац приликом доношења кривичних одредби. Из тог разлога су у 33. поглавље Кривичног законика Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 72/2009) – „Кривична дела против службене дужности“ – унета следећа кривична дела: злоупотреба службеног положаја (члан 359), кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика (члан 360), несавестан рад у служби, (члан 361), противзаконита наплата и исплата (члан 362), ненаменско коришћење буџетских средстава (члан 362а), превара у служби (члан 363), проневера (члан 364), послуга (члан 365), трговина утицајем (члан 366), примање мита (члан 367), давање мита (члан 368) и одавање службене тајне (члан 369). То је широка класификација коруптивних кривичних дела, која је још проширена, рекло би се, популистичком законодавном активношћу у последњих неколико година. Наиме, законодавац је под више него видљивим утицајем извршне власти у кривично законодавство унео и нека нова кривична дела која се односе на злоупотребу приликом спровођења јавних набавки. У Кривични законик је уведено кривично дело злоупотреба у вези са јавном набавком (члан 234а). Сличну интенцију законодавац је имао и 2002.

године када је у Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 10/2002 и 11/2002) увео лепезу кривичних дела против корупције (глава 21а): корупција у органима управе (члан 255а), ненаменско располагање средствима буџета (члан 255б), корупција у јавним набавкама (члан 255в), корупција у поступку приватизације (члан 255г), корупција у правосуђу (члан 255д), злоупотреба функције браниоца или пуномоћника (члан 255ђ), корупција у здравству (члан 255е), корупција у просвети (члан 255к) и уговарање исхода такмичења (члан 255з). Међутим, тако широко постављене границе за класификацију коруптивних кривичних дела нису издржале пробу времена, па су мењане неколико пута, чему сигурно није крај. Поред тих класификација, у јавнотужилачкој пракси присутна је и ужа, рестриктивна класификација коруптивних кривичних дела, тзв. „дела праве корупције“, у коју се убрајају злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита, са њиховим различитим облицима, вероватно настала под утиском члана 162 ЗКП-а којим је одређена класификација кривичних дела на која се могу применити посебне доказне радње, међу којима су и наведена четири кривична дела. Опет, Управа криминалистичке полиције, приликом анализе активности на откривању и сузбијању корупције, од августа 2014. године има своју класификацију коруптивних кривичних дела, у коју су уврштена следећа кривична дела: злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита, давање мита, давање и примање мита у вези са гласањем, злоупотреба монополистичког положаја, злоупотреба положаја одговорног лица, злоупотреба у вези са јавним набавкама, злоупотреба овлашћења у привреди, превара у служби, проневера, кршење закона од стране судије, јавног тужиоца и његовог заменика, омогућавање злоупотребе коришћења права азила у иностраној држави, одавање

службене тајне, противправно ослобођење од војне обавезе и одавање војне тајне.⁴

За доказивање коруптивних кривичних дела важећи Законик о кривичном поступку предвидео је посебне доказне радње као и за друга кривична дела предвиђена чланом 162 ЗКП-а. Законик предвиђа неколико услова за одређивање посебних доказних радњи, али они нису кумулативни. Најпре, посебне доказне радње могу се одредити према лицу (лицима) за које постоје основи сумње да је извршило неко од кривичних дела из члана 162 ЗКП-а, а на други начин се не могу прикупити докази за кривично гоњење, или би прикупљање доказа било знатно отежано.⁵ Изузетно, посебне доказне радње могу се одредити према лицу за које постоје основи сумње да припрема неко од кривичних дела из члана 162 ЗКП-а, а околности указују на то да се оно на други начин не би могло открити, спречити или доказати, или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.⁶ Мора се приметити да оба става везана за услове за одређивање посебних доказних радњи остављају простор за дискрецију тужиоца и судије за претходни поступак приликом одлучивања о примени неке од посебних доказних радњи.⁷ То се може применити

⁴ Делеша Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Управе криминалистичке полиције свим организационим јединицама надлежним за сузбијање криминалитета, бр. 1256/14 од 5. августа 2014, без означене поверљивости.

⁵ Члан 161, став 1 Законика о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011.

⁶ Члан 161, став 2 Законика.

⁷ Посебне доказне радње које предвиђа важећи Законик о кривичном поступку (*Службени гласник РС*, бр. 72/2011) су: тајни надзор комуникације (члан 166), тајно праћење и снимање (члан 171), симуловани послови (члан 174), рачунарско претраживање података (члан 178), контролисана испорука (члан 181) и прикривени иследник (само ако је за истраживање кривичног дела задужено јавно тужилаштво посебне надлежности; члан 183).

и за одлучивање о времену трајања посебних доказних радњи, јер ће орган поступка (тужилац и судија за претходни поступак) посебно ценити да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана⁸ (то се пре свега односи на примену тајног надзора комуникација (члан 166; тзв. „прислушкивање“) и на тајно праћење и снимање (члан 171). С обзиром на „традицију“ злоупотребе тајних мера од стране безбедносних служби Србије, требало би, кад год је то могуће, озбиљно преиспитати законски простор за било какву дискрецију приликом њиховог одређивања. Демократски принципи не би смели трпети било какву злоупотребу људских и грађанских слобода грађана Србије у 21. веку.

Спектар кривичних дела на која се могу применити посебне доказне радње је заиста широк: од тешких кривичних дела које врше организоване криминалне групе и тешких кривичних дела против живота и тела, до кривичних дела против безбедности рачунарских података.

Пре свега, посебне доказне радње могу се применити на откривање и доказивање кривичних дела за која је посебним законом одређена надлежност посебног тужилаштва (члан 162, став 1 Законика о кривичном поступку)⁹ када се ради о кривичним делима организованог криминала, коруптивним кривичним делима изабраних, именованих или постављених лица од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца; у случајевима када је кривичним делом злоупотребе службеног положаја прибављена имовинска корист већа од 200 милиона динара.

⁸ Члан 161, став 3 Законика о кривичном поступку.

⁹ Мисли се на Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002, 27/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005 и 72/2009.

Друга кривична дела на која је могуће применити посебне доказне радње, ако се тужиоцу и судији за претходни поступак достави довољно уверљивих чињеница да је само њиховом применом могуће доћи до доказа, су: тешко убиство, отмица, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију, изнуда, прање новца, фалсификовање новца, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, угрожавање независности, угрожавање територијалне целине, напад на уставно уређење, позивање на насилну промену уставног уређења, диверзија, саботажа, шпијунажа, одавање државне тајне, изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, повреда територијалног суверенитета, удруживање ради противуставне делатности, припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја, недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи, злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита, давање мита, трговина људима, узимање талаца, спречавање и ометање доказивања (само ако је у вези са кривичним делима из члана 162 ЗКП-а), неовлашћено искоришћавање ауторског дела или предмета сродног права, оштећење рачунарских података и програма, рачунарска саботажа, рачунарска превара и неовлашћен приступ заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података. Дакле, спектар кривичних дела на која је могуће применити посебне доказне радње је заиста широк, и проистекао је из разноврсности криминалних делатности, њихове софистицираности и учесталости – дакле изражене друштвене опасности, или се она претпоставља. То је некад производ законодавчеве ирационалне представе о друштвеној угрожености или потребе да

се пренагласи политичко-извршни капацитет државе у одређеном временском периоду, чега смо и сада сведоци.

Но да се вратимо условима, боље речено начелним ставовима законодавца о посебним доказним радњама – члан 161 Законика о кривичном поступку, којим се оне дозвољавају само у изузетним ситуацијама, што никада не треба сметнути с ума: када се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано; или околности случаја указују на то да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати, или би то изазвало несразмерне тешкоће и велику опасност.

Код доказивања коруптивних кривичних дела постоји неколико специфичности које се морају ценити у односу на опште претпоставке за примену посебних доказних радњи. Најпре, често је кривично дело већ извршено па је потребно трагати за доказима *post festum*; даље, код такозване „високе корупције“ коруптивна активност је прикривена привидно законитим пословним активностима и трансакцијама, што отежава доказивање, па би у таквим случајевима била сврсисходна примена неке од посебних доказних радњи. Но, и када се уваже те специфичности, подаци добијени применом посебних доказних радњи морали би бити поткрепљени и другим доказима, материјалним и нематеријалним. Чак би сврсисходније било да материјални докази буду поткрепљивани подацима добијеним применом посебних доказних радњи.

У доказним поступцима пред српским судовима и у кривично-процесној пракси још је недовољно искристализован начин на који се добија дозвола за примену посебних доказних радњи. То „место“ у кривичним поступцима, гледано из перспективе модерних и уређених правних процедура где се налази под појачаним светлом јавности и

државе, код нас је оно још увек под окриљем дискреције. У великом броју европских правних система примена посебних доказних радњи могућа је тек након исцрпног уверавања тужилаштва и суда да је таква мера оправдана, а када у то ти органи буду уверени – треба се постарати да се прибаве и други докази како би били поткрепљени докази добијени применом посебних доказних радњи. Осим тога, процедура за добијање дозволе за примену посебних доказних радњи је сложенија – вишестепена. Коначна одлука о примени посебних доказних радњи не доноси се на првом степену, већ на другом, а у неким државама чак на трећем хијерархијском нивоу, чиме се смањује обим дискреције и арбитражности. У томе се огледа узрочна веза између законског права државе да у изузетним, законом утврђеним условима, нарушава људска и грађанска права појединца, с једне стране, и њене обавезе да, након примене посебних доказних радњи према извесном лицу, ако против њега није покренут кривични поступак за кривично дело због ког су посебне доказне радње примењене, саопшти том лицу да су према њему оне и коришћене. Због тога је значајно да се, када се тужилац и судија за претходни поступак одлуче за примену посебних доказних радњи, оне примене са добром основом како се не би показале непродуктивним, с обзиром на то да се морају саопштити лицу према којем су примењене. У нашем важећем Законнику о кривичном поступку то је предвиђено чланом 163 – у случају да тужилац не покрене кривични поступак у предвиђеном року, или ако изјави да доказни материјал прикупљен тим путем неће користити у доказном поступку (члан 163, став 1). У ставу другом тог члана опет наступа дискреција у поступку, овог пута дискреција судије за претходни поступак, који може обавестити о томе лице према коме је

спроведена посебна доказна радња из члана 166 ЗКП-а,¹⁰ ако је утврђена његова истоветност (идентификација) и ако то не би угрозило могућност вођења кривичног поступка. У Законику о кривичном поступку који је важио од 2005. године (Сл. гласник РС, бр. 58/2004 и 85/2005), чланом 504н, став 2, предвиђено је да ако јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест месеци по престанку примене мере из члана 504љ,¹¹ сви прикупљени подаци морају бити уништени, а о примени мере обавестиће се лица на која се ти подаци односе, ако се може утврдити њихов идентитет. Уочљиво је да су ставови о обавези судије за претходни поступак (раније, истражног судије) о обавештавању лица да су била предмет примењених посебних доказних радњи, у оба законска решења недовољно императивна јер им оставља на

¹⁰ Лицу према коме се користи *тајно надзирана комуникација* (жаргонски „прислушкивање“) одређује се тајни надзор и снимање комуникације која се обавља путем телефона или других техничких средстава, надзор електронске или друге адресе осумњиченог, те заплена писама и других пошиљки. Друге посебне доказне радње су тајно праћење и снимање ради откривања контаката или комуникације на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен, осим у стану, и ради утврђивања истоветности лица или лоцирања лица и ствари; симуловани послови куповине, продаје, пружања услуга, примања и давања мита; рачунарско претраживање података личних и других података и њихово поређење; контролисана испорука незаконите и сумњиве пошиљке на територији Републике Србије; ангажовање прикривеног иследника.

¹¹ Законодавац се не оглашава декларативно о „посебности“ тих доказних радњи, што није случај и са новим Законом о кривичном поступку, који је на снази. Он их само означава као „мере“, према члановима 232, 234 и 504љ (глава 29а. „Посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала“), и предвиђа: тајни надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима или оптичко снимање лица; пружање симулованих пословних услуга; склапање симулованих правних послова и ангажовање прикривених иследника.

слободну вољу да ли да лица о томе обавести или не, посебно у важећем законском решењу.

Изменама Законика о кривичном поступку из 2005, које су учињене 2009. године Законом о изменама и допунама Законика о кривичном поступку (*Сл. гласник РС*, бр. 72/2009), и који је важио до ступања на снагу сада важећег Законика о кривичном поступку, у глави 29а предвиђене су посебне одредбе о поступку за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела, којима су утврђене мере органа гоњења за откривање и доказивање кривичних дела из члана 504а тог законика (кривична дела организованог криминала, кривична дела корупције и друга изузетно тешка кривична дела – таксативно побројана): надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникације; пружање симулованих пословних услуга и пружање симулованих правних послова; контролисана испорука и аутоматско рачунарско претраживање личних и других с њима повезаних података. У истој глави предвиђене су посебне мере органа гоњења за откривање и доказивање кривичних дела из члана 504а, став 3 тог законика (кривична дела извршена од стране организоване криминалне групе или њених припадника), и то: прикривени иследник и сведок сарадник. Тим посебним одредбама предвиђено је да ће, уколико се јавни тужилац изјасни да неће користити прикупљени материјал применом мере надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникације, истражни судија донети решење о уништењу прикупљеног материјала, о чему може обавестити лице према коме су спровођене мере. Исто се односи и на меру пружања симулованих пословних услуга и пружања симулованих правних послова, као и на меру аутоматског рачунарског претраживања личних и других с њима повезаних података. Дакле, и у изменама и допунама ЗКП-а из 2009. године оста-

вљен је простор за дискрецију истражног судије у погледу обавештавања лица да је било предмет неке од посебних мера за прикупљање доказа. Шта руководи истражног судију у одлуци да ли ће грађанина обавестити о томе да су, рецимо, тајно прислушкивани његови телефонски разговори. Можда је, у мукотрпном тражењу разлога да се грађанин о томе обавести, јер се то не подразумева (закон каже да „истражни судија може обавестити лице...“), једноставније и лакше донети одлуку да се грађанин и не обавести о спровођењу такве мере. То би било неприхватљиво решење органа који у сваком трену мора водити рачуна да поступа законито и у духу цивилизацијских стандарда.

Једна реална акција: доказивање кривичних дела примања и давања мита *post festum*

У овом делу рада биће дат кратак преглед активности криминалистичке полиције, тужилаштва и истражног судије приликом примене посебних доказних радњи у предмету истраживања корупције високог владиног службеника, директора јавног предузећа, кога је на ту функцију поставила Влада Републике Србије 2004. године.¹²

Иницијални подаци о томе да је једно лице, високи функционер парламентарне странке, током мандата директора јавног предузећа чији је оснивач Република Србија, примио мито у виду једне стамбене јединице од неколико десетина

¹² С обзиром на специфичност посебних доказних радњи, неопходности да оне буду заштићене и након протека времена од спроведеног и окончаног судског поступка, као и неопходности да лица из поступка буду поштеђена било какве дискредитације, овај део рада неће садржати податке који ће откривати идентификационе елементе спроведеног поступка, нити персоналне податке физичких и правних лица учесника у поступку.

квадрата од власника приватног предузећа како би његово предузеће, без спровођења поступка јавних набавки на нивоу министарства, добило јавне грађевинске послове у Републици Србији, потекли су од криминалистичке полиције. О њима је обавештено тужилаштво за организовани криминал и Служба за сузбијање организованог криминала Министарства унутрашњих послова.¹³

Подаци су указивали на то да је привредно друштво (регистровано у Агенцији за привредне регистре само месец дана пре него што су обезбеђена финансијска средства за јавне радове), без учешћа на јавном надметању на нивоу Републике, добило јавне грађевинске послове и да је у време потписивања уговора имало само једно запослено лице, без ранијих пословних активности, без грађевинске оперативе и средстава за извођење грађевинских радова.¹⁴

Почетни став тужилаштва о доказивању коруптивних радњи те врсте био је уздржан, с обзиром на време које је

¹³ Према члану 11 Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела (*Службени гласник РС*, бр. 42/2002 и 72/2009/) полиција је обавезна да уколико у преткривичном поступку дође до података да се припрема или да је учињено кривично дело организованог криминала, кривично дело против уставног уређења и безбедности Републике или кривично дело против службене дужности (злоупотреба службеног положаја, примање мита, давање мита и трговина утицајем), када је окривљени, односно лице којем се даје мито, службено лице или одговорно лице које врши јавну функцију на основу избора, именовања или постављења од стране Народне скупштине, Владе, Високог савета судства или Државног већа тужилаца, о томе одмах обавести Службу за сузбијање организованог криминала или Тужилаштво за организовани криминал.

¹⁴ Такође, подаци су указивали на то да је власник привредног друштва уједно и финансијер локалног одбора једне парламентарне странке. Иницијални акт је садржао податке о локацији некретнине, стварном и формалном власнику стана, тј. владином званичнику и његовом сроднику као формалном власнику стана.

протекло од извршења кривичног дела до сазнања о његовом извршењу (око четири године). Осим тога, тужилац је најпре оправдано инсистирао на доказима материјалне природе који би се прикупили кроз поступак преиспитивања пословних активности привредног друштва и надлежног министарства које је и доделило јавне послове. Као други докази могли би послужити подаци добијени мером надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникације (по тада важећем Законику о кривичном поступку, члан 504е), али је било неопходно „освежити“ и „побудити“ актере догађаја да о тим коруптивним активностима говоре након неколико година, и то телефоном (преко фиксне или мобилне мреже) или другим средствима комуникације (слањем електронске поште итд.) како би та комуникација могла бити тајно забележена по процедурама које је налагао тадашњи Законик о кривичном поступку.

Код прикупљања доказа такве врсте тужилаштво најпре мора захтевати од криминалистичке полиције да изврши проверу пословне документације, а у овом случају и утврди тачну улогу владиног службеника у поступку доделе јавних послова, након чега је тужилац сматрао да су докази о умешаности у корупцију владиног службеника уверљиви, али да треба све учинити како би се доказао његов директан умишљај у кривичном делу примања мита из члана 367. Кривичног законика, чином примања поклона у виду стамбене јединице као награде за незаконито додељене грађевинске послове. У том циљу, тужилаштво је сматрало оправданим да се покушају добити корисни подаци и применом мере надзора и снимања телефонских разговора, што је предлогом и образложено истражном судији, који је то усвојио и издао наредбу за спровођење мере надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникације над неколико лица за која је

постојала сумња да су имала значајну улогу у коруптивним радњама приликом нетранспарентне доделе јавних послова.¹⁵ Као кључни моменат у добијању података о подмићивању применом мера надзора и снимања телефонске комуникације тужилац је проценио да је то информативни разговор који ће, по његовом налогу, обавити криминалистичка полиција са тим лицима након што мере надзора буду активирани, тј. када њихови телефонски бројеви буду „на мерама“.¹⁶

Поступак јавног тужиоца и криминалистичке полиције, усмерен на доказивање коруптивних активности владиног службеника након дужег протока времена од извршених криминалних радњи, дакле *post festum*, у овом случају је донео употребљиве чињенице за спровођење истраге и подизање

¹⁵ Судијска наредба мора да садржи тачан временски период у ком ће се мера надзора примењивати, према ком лицу, над којим телефонским бројем или телефонским апаратом (који има јединствен идентификациони број, тзв. ИМЕИ). Треба знати да приликом надзора мобилне комуникације остаје забележена идентификација телефонског броја, тзв. картице, и идентификација мобилног телефонског апарата. Уколико се има један од та два елемента увек се може идентификовати други. Обично се у исти телефонски апарат стављају различите картице са циљем да се завара комуникација, али она се са сигурношћу идентификује преко апарата који је употребљен.

¹⁶ У тој фази поступка лица су имала статус „грађанина“, дакле не „осумњичених“, и с њима је обављен информативни разговор о томе какве су процедуре спроведене приликом доделе јавних послова, да ли су испоштовани рокови око плаћања изведених радова итд. Двојици „грађана“ постављена су конкретна питања: Да ли вам је познато привредно друштво X? Да ли познајете власника привредног друштва X? На та питања оба лица су се изјаснила негативно, што је забележено у њиховим изјавама. Реакција саслушаних уследила је одмах по напуштању полицијских просторија. У току дана лица су обавила десетак међусобних телефонских разговора и разговора са трећим лицима, у којима је спомињан стан у месту X, његова површина, износ новца који је посредник исплатио готовином владином службенику, уговор о купопродаји стана који је потписао службеников сродник долазећи у место X пет година раније итд.

оптужнице. Осим тога, применом мере надзора сазнало се за нове чињенице у погледу коруптивних активности владиног службеника у другим поступцима приликом доделе јавних послова које је спроводило јавно предузеће на чијем је челу био, као и о имовинском стању владиног службеника.¹⁷ На основу тих података покренута је финансијска истрага против неколико лица за која се сумњало да поседују знатну имовину проистеклу из кривичног дела.¹⁸ Истрага је покренута након што је извршена прелиминарна процена њихових законитих прихода и упоређење са проценом вредности њихове непокретне имовине. Процена је показала очигледну несразмеру између вредности имовине стечене у периоду док су лица обављала јавне функције и законитих прихода које су

¹⁷ Анализом примењених мера утврђено је да је то лице у периоду свог мандата на који га је именovala Влада Републике Србије на незаконит начин дошло у посед више некретнина на подручју Републике Србије.

¹⁸ На снази је био први српски Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела (*Службени гласник РС*, бр. 97/2008), којим су уређени услови, поступак и надлежност органа за откривање, одузимање и управљање имовином која је стечена кривичним делом. Одредбе Закона односиле су се на одузимање имовине проистекле из кривичних дела: организованих криминалних група, приказивања порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију, против привреде, неовлашћене производње, држања и стављања у промет опојних дрога, против јавног реда и мира, против човечности и других добара заштићених међународним правом и против службене дужности. У кривична дела против службене дужности убројана су злоупотреба службеног положаја (члан 359 КЗ-а), превара у служби (члан 363 КЗ-а), проневера (члан 364 КЗ-а), трговина утицајем (члан 366 КЗ-а), примање мита (члан 367 КЗ-а) и давање мита (члан 368 КЗ-а). За нека кривична дела из те номенклатуре, као што су трговина утицајем, примање мита, давање мита, предвиђено је да се одредбе Закона могу применити само ако имовинска корист прибављена извршењем тих кривичних дела прелази милион и петсто хиљада динара. Закон предвиђа најпре привремено одузимање имовине, такозвано „замрзавање“, и трајно одузимање након спроведене истраге и доношења решења о трајном одузимању имовине.

имала у истом том периоду. То је био кључни разлог због ког се тужилац одлучио на покретање финансијске истраге.

Настојање тужилаштва да истражи и друге криминалне активности за време трајања јавнослужбеничког мандата захтевало је даље активности криминалистичке полиције на пољу прикупљања докумената о спорним јавним пословима у привредном субјекту где је осумњичени био руководилац у време свог мандата, што је допринело да та истрага у том домену постане јавна и да осумњиченом постане јасно да је уперена против њега. Из тог разлога он је систематски настојао да се „ослободи“ баласта имовине коју је стекао у време мандата.¹⁹

Закључак

Могли бисмо закључити да је садашњи законски оквир којим је уређена примена посебних доказних радњи у кривичном поступку доста широк. Пре само петнаестак година српски кривично-правни оквир није познавао посебне дока-

¹⁹ Заједно са другим лицима покушавао је да прода неколико некретнина веће вредности, чак испод сваке тржишне цене. Осим тога, „мере“ су донеле податке о томе како се финансирала политичка странка којој су припадала осумњичена лица. Интригантни подаци су се односили на везе Српске православне цркве и високих политичких личности у потпуно нелегитимном финансирању њених грађевинских пројеката. Применом „мера“ забележен је већи број телефонских комуникација, које директно указују на незакониту умешаност високог владиног службеника у поступке избора извођача јавних радова финансираних од стране Владе, за шта је као поклон добио већи број непокретности, које махом нису биле укњижене у катастру непокретности или евиденцијама које воде судови. Сви поклони те врсте заоденути су фиктивним купопродајним уговорима између осумњиченог или неког од његових сродника са продавцем непокретности у неком граду у Србији. Те податке тужилац је уврстио у доказни материјал који је и коришћен приликом доказивања коруптивних кривичних дела која су стављана на терет владином службенику.

зне радње са данашњим нивоом легитимитета. Оне су биле заоденуте велом тајности и лошим педигреом о злоупотреби моћи државе према појединцу и без јасних правила за њихово коришћење. Данас постоји јаснији правни оквир, бар се зна шта држава све може када су у питању посебне доказне радње (па макар и када их потенцијално злоупотребљава), што је битно са становишта грађанских слобода.

У погледу доказивања најтежих кривичних дела организованог криминала и коруптивних кривичних дела, посебне доказне радње морају остати супсидијарна средства за прикупљање доказа, како то сада кривичнопроцесна правила налажу. Но, за доказивање коруптивних кривичних дела тешко је прикупити доказе у облику пословних докумената који се воде на основу закона, односно која би се могла пронаћи у класичној књиговодственој форми. Лекар, полицајац, политичар, судија и друга службена лица, најчешће након коруптивних радњи, посебно у кривичним делима примања и давања мита, не остављају трагове те врсте, али истражним органима кривичнопроцесне норме стављају на располагање специфичне поступке за прикупљање доказа. Домаће процесно законодавство предвиђа такозване „посебне доказне радње“ ради прикупљања доказа за спектар кривичних дела, па и за коруптивна, и налаже да је њихова примена ограничена, односно да се могу применити ако се на други начин не може доћи до доказа или би прикупљање доказа изазвало несразмерне тешкоће или опасност.

Доказивање коруптивних кривичних дела представља тежи посао у тужилачкој активности у прикупљању доказа, посебно у вези са типичним коруптивним кривичним делима – примања и давања мита, јер се до сазнања о њима најчешће долази након њиховог извршења – *post festum*. У таквим приликама истрага је обавезна да у преткривичном поступку најпре исцрпи све „класичне“ процедуре прикупљања доказа

о извршењу таквих кривичних дела, а након тога, ако она не дају, или не дају довољно доказа, тужилац треба да покуша са прикупљањем доказа применом посебних доказних радњи. Како смо видели у кратком и ограниченом приказу једног реалног догађаја у којем је описана примена посебних доказних радњи *post festum*, ако се њихова примена добро испланира и тактички добро води, са поузданошћу се могу очекивати употребљиви докази за гоњење учинилаца коруптивних кривичних дела. Но, пре него што се истрага одлучи за њихову примену, увек треба имати на уму и негативан исход њихове примене, односно могућност да оне не дају очекивани резултат, наспрам законске обавезе (мада дискреционо постављене), да се лицу према коме су неке посебне доказне радње биле усмерене саопшти та чињеница.

Литература

- Законик о кривичном поступку, *Службени лист СРЈ*, бр. 70/2001.
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009.
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011.
- Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Службени гласник РС*, бр. 97/2008.
- Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005 и 72/2009.
- Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 10/2002.

- Петковић, А. (2010). *Форензичка ревизија*, Нови Сад.
- Тодоровић, З. (2014). Корупција у Србији – историјско-културолошки аспекти, *Безбедност*, бр. 1/2014.

CRIMINAL ACTS TAKING A BRIBE AND GIVING A BRIBE – COLLECTION OF EVIDENCE *POST FESTUM*

ABSTRACT: The paper presents criminal proceedings provisions of the valid Criminal Code, regarding the conditions and application of special acts of collecting evidence, especially in the light of presentation of evidence for criminal acts of corruption. It deals with the review of possibilities for the application of special acts of collecting evidence for the purpose of collecting evidence for criminal acts of Taking a bribe, Article 367 of the Criminal Code and Giving a bribe, Article 368 of the Criminal Code, which were discovered after some time, i.e. whether the application of these measures is justified and productive *post festum*. In the example presented briefly, it has been shown that it is possible to collect useful evidence of corruption, credible for the court, with good planning and tactical leading of the procedure of special acts of collecting evidence. At the time when collecting of evidence of this type has been conducted, the Criminal Code from the year 2009 was valid. This Criminal Code had different terminological descriptions for these “special” acts of collecting evidence from the valid Criminal Code, the one which entered into force in 2011. However, the aim of this paper is not to point out to their differences, but their sameness in the approach of legal regulation of one very sensitive issue in the taking of evidence for serious criminal offences, especially when the commitment of the same has been discovered after a long period of time.

KEY WORDS: *giving a bribe, bribing, taking a bribe, corruption, special acts of collecting evidence, covert surveillance of communication.*